

В. І. МІНАСЯН
РОЗМОВНА ЛЕКСИКА І ЕКСПРЕСІЯ
(НА МАТЕРІАЛІ МОВИ РОМАНУ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ЛЕВИНЕ СЕРЦЕ»)

Розмовна лексика належить до сфери усного побутового мовлення. Однак слова, що мають розмовне забарвлення, не тільки не виключаються з літературно-писемної мови, а, навпаки, вдало взаємодіють з лексикою книжною і нейтральною, доповнюють і поширюють експресивні засоби писемних стилів. Розмовні слова входять до літературної мови як досить рельєфно окреслений, широкий за обсягом та складний шар лексики.

У мові художньої літератури розмовна лексика — нейтральна або позитивно чи негативно забарвлена — використовується як один з важливих її компонентів, зокрема в діалогах і описах побутових ситуацій, взагалі тоді, коли автор прагне надати мові свого твору розмовного відтінку. Велика міра експресивності, властива, зокрема, стилістично зниженій лексиці, дозволяє письменникові застосувати її як лексичний засіб для передачі свого ставлення до описуваних подій, виразити свої почуття схвалення, несхвалення, осуду або іронічної зневаги до описуваного явища чи персонажа.

Так, у романі П. Загребельного «Левине серце»¹ точність і образність усно-розмовного слова спрямовані на ліплення образу, характеру, на формування ставлення читача до персонажів, на фіксування уваги на тих зовнішніх ознаках портретної характеристики і побутового оточення, які віддзеркалюють їх внутрішню сутність. Пор.: «Самусі вродливі, меткі, динамічні, Щусі — якісь знеформлені, *ледачкувати*, байдужі... Щусі виявилися відсунутими на другий план, бо всі свої зусилля зосереджували довкола сіна, риби, дров, усього того, що можна здобути в Дніпрі, у плавнях, у лісі, вибороти у природи... Самусі ж *осідлали колгоспну техніку* і завдяки цьому заволоділи всіма ключовими позиціями» (25-26); «Давидко *метався* до Львова по якісь матеріали для районної сільгосптехніки, там *заскочив* і в той Рогатин, миттю *назирив* собі гарну дівчину, підхопив її на машину — ось і жінка, *радуйся-веселися!*» (155).

Правила і прийоми вживання розмовних слів, особливості їх сполучуваності залежать від стилю твору в цілому. У контексті всього твору слова і вирази, що знаходяться у тісній взаємодії, набувають різних додаткових смислових відтінків, сприймаються в складній і глибокій перспективі цілого. В залежності від структури художнього твору, його композиції, зображуваних характерів, втіленого у ньому задуму видозмінюються форми і функції стилістичних засобів. Для мови роману П. Загребельного «Левине серце», наприклад, типовим і послідовним прийомом створення гумористичного, комедійного ефекту, пародійного звучання є зіткнення в одному контексті лексики різного стилістичного призначення. Вживання поряд з розмовною лексикою книжної, зокрема термінологічної, в одних випадках відтворює комічність ситуації, в інших — надає оповіді доброзичливої, жартівливо-іронічної тональності. Вживаючи термін, автор розкриває його зміст словами звичайної розмовної мови, залучаючи навіть просторічні елементи, чим досягається виразно гумористичний ефект: «Між Самусями і Щусями існувало мало не споконвіку те, що дипломати нині називають *конфронтацією*. Словечко це, як лоскотання при сміху, може означати і протиріччя, і суперництво, і ворожнечу, і навіть оту запозичену від малокультурних предків акцію, що в просторіччі зветься *«навкулачки»* (22); «..як Самусів, так і Щусів, сказати б, *загризли престижні міркування»* (22); «Так і в цій розповіді, хоч як це не прикро, *доводиться задкувати* або, як кажуть мудрі люди, *вдаватися до ретроспекцій*. (Доктор ерудичних наук заспокоїв автора, повідомивши йому, що *ретардууючий момент*, себто *«відбігання» назад і «забігання» в різні боки*, характерний уже для поем Гомера...)» (55); «Та щоб не морочитись з цим *хитромудро-латинським непотизмом*, найпростіше вжити наше слово *«кумівство»* — і одразу все стане зрозумілим» (35).

Розмовні слова часто стають основою словесної гри, джерелом гумористичного ефекту.

¹ П. Загребельний. Левине серце. — К., 1978. Далі після прикладів у дужках наводяться посилання на сторінку цього видання.

Ось, наприклад, як обігрує автор слово *абітурієнт*: «Слово це в українській мові чуже і звучить з деяким підтекстом. Щось у ньому є непевне (оте «аби»), вчуваються натяки мало не погрозливі (оте «тур» — ніби «турляти», «витуруювати»), мабуть, через те всі й квапляться замінити його на «студент» або просто звільнитися зовсім, щоб ні надій, ні страхів, ні болю, ні розчарувань» (115-116).

Вживання загальнонаукової і спеціальної лексики в побутових ситуаціях — явище порівняно нове. Завдяки такому її використанню також досягається виразно гумористичний тон викладу: *проблема висоти стерні* (57), *процес перепинання теляти* (64), *ера кукурудзяників* (103), *епоха позиченого хліба* (104), *архітектура глиняних розвалюх* (106), *глиняно-солом'яна цивілізація* (ПО), *вареники в найпростіших модифікаціях* (174), *династична суперечка довкола глинища* (22), *складний еволюційний шлях пройшла взувачка* (23) та ін.

Найбільш природно слова з розмовним забарвленням включаються в пряму мову персонажів. Тому вживання таких слів у мові автора часто сприймається як відбиття мовлення персонажів, як свідчення близькості автора до описуваних подій і героїв твору. Яскравість і строкатість стилістичних засобів, вплетених у мовну тканину авторського тексту аналізованого роману, завжди мотивовані певним задумом. Оповідач користується такою мовою, до якої вдаються в неофіційній обстановці, в розмові на відповідні теми з людьми близькими і добре знайомими. Завдяки цьому письменник глибоко проникає в психологію і характер персонажів, виявляючи свою емоційну близькість до них.

Одним з оригінальних засобів образності в розповідному жанрі роману П. Загребельного «Левине серце» є okazіональна словотворчість, утворення нових слів. Цілком і повністю відповідаючи словотвірним нормам мови, ці новації мають особливу семантичну ємкість, стилістичну виразність і органічно вписуються в контекст твору. Okazіоналізми-новотвори надають індивідуальності своєрідності авторському мовленню. Із зниженим стилістичним забарвленням виступають вживані письменником новотвори, які поповнюють арсенал розмовних виражальних засобів: Пор.: «Він [Кнурець] не повчав, не вітійствував, не розглагольствував, не *цицеронив* і не *демосфенив*» (320); «... хоч у Веселоярську й настало *безкоття*, але не *бездівчаття*» (268); «Непорушність, *постаментність*, холодна *мармуровість*, *забронзовіння* — хіба це життя?» (113); «Сміх завжди вважався категорією *безкордонною* і *безрелігійною*» (6); доктор *ерудичних* наук Варфоломій Кнурець (13); *горілкосьорби* і *самогоноковтальники* (309); «*жигуліст*» (власник автомашини «Жигулі») (280) та ін.

Отже, виразну стилістичну роль у мові роману П. Загребельного «Левине серце» відіграє поєднання розмовної та книжної лексики: книжні вислови переосмислюються майстром слова, стають іншими обсяг і зміст понять, виражених існуючими в мові словами, змінюється сполучуваність слів, їхнє емоційне забарвлення, стилістичні функції, сфера вжитку, виникають нові розмовні слова — okazіоналізми. Використані стилістичні засоби надають мові роману особливої художньої виразності.